

„To, što vredi trajno, filozofski je supstrat kulturnog nasleđa; ono je utoliko više, ukoliko svežije protizlazi novi supstrat kulturnog nasleđa.“

Ernst Bloch

Početni, slučajni koliko i spontani, neizvesni, a pokazalo se trajni i uspešni napor čoveka da se održi u prirodi na sebi svojestven način urodio je istorijom. Samo uspostavljanje odnosa s prirodom na svoj način dovoljno govori o prometskoj hrabrosti, svesti i akciji čoveka. „Prava osnova celokupne istorije jeste proizvodnja ljudskog života“ (K. Marks). Svaka stvar iz urbanog čovekovog sveta predstavlja trenutak jednog napora koji je proizišao iz svega što je prethodilo. U svakoj činjenici ima elemenata univerzalnog svetskog, svega onoga što prethodi našoj sadašnjosti. Čovek je proces jedinstveno bogat i istorijski razuden; on je biće koje ostvaruje identifikaciju poznavanja sa posedovanjem. Razvoj istorija postoje kao razumljivo iskustvo, shvaćanje, svest, tehnički proizvodi i osnažena akcija čoveka. Istorija čovekovog predmeta-urbanog sveta u stvari je raspon ostvarivanja i razvijanja svesti. To i nije ništa drugo do neprekidno značajno događanje odnosa čoveka prema prirodi. Pa je i danas, kao i uvek, bitno dominantan odnos čoveka prema prirodi — iako tokom istorije gotovo da i ne izgleda tako. Čovekov odnos prema prirodi, u poslednje vreme, bitno je obeležen dominacijom tehnike, pa tehniku u tom svetlu valja podržavati i u humanističkom traganju, ograničeno, posebno regionalno, nacionalno, geografsko, na primer mediteranske, ili bilo kojeg drugog kulturno-istorijskog kruga — prenesu do njihove, danas svetske situiranosti.

Čovek ostvaruje sebe osvajajući prirodu, postepeno i mučno, toliko koliko čovek ima lukavstva i strpljenja, umne prodornosti da spozna i da to primeni, da osvojevo zadržati i svladati; i da iz svega potom stalno proizvede novo. Neophodan je napor — na celoj liniji razvoja urbanog sveta da se osvojevo zadržati i stalno odlazi novo. Neophodan je napor za stvaralačko produžavanje. Primeri zastajanja na osvojenome dokazuju kako je priroda podmukla, kako se samo, iskoristi li predaš ili zamor čoveka, ona ustremi na njegov svet koji prekriva. Popusti li napor-otpor čoveka, o kako sve završi i duboko sakrije zemlja. Nauk ištežili civilizacija — koje su do nas doprle samo linijama i oblicima u kamenu koji je još mogao da to sačuva — pokazuje koliko je čovek, u svakom trenutku, u istinskom porazu pred prirodom. Treba proći, makar po imaginarnim muzejima, putevima starih civilizacija pa se uveriti u ovo. A dovoljno je videti i bilo koji od puteva modernog doba, savremene civilizacije, kada ga samo na kratko napuste točak, noga i ruka.

Tehnologija sama za sebe ne može opstajati! Čuvanje stečene pozicije u prirodi i dalje imperativno stvaralačko produžavanje ovisno je od samosvesti i organizovanosti društva. Pa prema tome i čovekov odnos prema prirodi direktno zavisi od konstitucije samoga društva. Amplituda stanovišta između egzistencije i esencije čoveka izražava samo čovekov položaj u kosmosu u različitim frekvencijama.

Ogromno je porasla moć funkcija koje je čovek uspostavio. Nepojamno su se umnožili predmeti funkcije. Stvarna istorija i nije ništa drugo od iznalaženje, razvijanje, primenjivanje i doterivanje funkcija. To je istovremeno i istorija čovekovih potreba, u stvari, njihovo identifikovanje sa funkcijama ili udovoljavanje njima. U tom rasponu razvoja funkcija leži i sila bogatstva oblika tokom duge istorije. Najprihvatljivije, do nas stižu oblici iz bilo kog sloja, bilo koje strukture.

Među nama, kao naše bogatstvo, prisutna je u dijjapazonu slojevitost oblika, od onog embrionalnog spontanog, a za čudo i divljenje koje prati oblike tako savršeno-dovršeno preko dileme prihvatljivosti — neprihvatljivosti tokom istorije što se igra le ozbiljne igre osporavanja — usvajanja, od onih ištežili civilizacija, na primer Egipt, Egipt, Sumeričana ili ovih novijih, koje drže kontinuum, preko grčko-renesansnih do Pikasa i op-arta. Dok su, recimo, činjenice, događaji, pronalasci, ostajali ugrađeni u kontinuitete kretanja, akumulirani, podtekstni, izravno neprisutni — dotle su, naprotiv, oblici čak u sadašnjem pozvanom trenutku tako vidljivo podsticajno stvaralački prisutni, tako prihvatljivi, delotvorni kao neka, bilo koja, naša sadašnjost. Oblici imaju po sebi nešto od univerzalnosti; nešto od onog najbližeg između egzistencije i esencijalnosti; a to je ono po čemu jesu i ostaju. Oblici pri-

kupljaju i akumuliraju prethodno i projektuju buduće, oni su trijadični. Uz to su istovremeno i zatvorenost i otvorenost. Oni su, u stvari, odnos uklete upojedinačnosti do zbira i celine. Oblici predstavljaju rang iskustva; i zato su obeležje društava i civilizacije. Nose moć tradicije, mogućnost komunikacije, i stvaralački poriv da budu uvek nanovo ili posve isponova, čedno, nadeni.

II

„Civilizacija se suprotstavlja prirodi“. Distanca od prirode označava istovremeno i meru sveta-istorije. Otpor čoveka prema prirodi je uslov događanja istorije. Bez otpora, tako reći, ne bi bilo ni ljudske prirode. Otpor je i u društvu bitno čovekovo obeležje. Otpor podrazumeva zadatke koje čovek sebi postavlja i sredstva kojima se služi da ih izvrši. „Čovečanstvo postavlja sebi samo one zadatke koje može da reši“. Civilizacija podrazumeva primenu, sintezu; „masovni nosilac civilizacije je ljudsko društvo“. Usamljeno stvaralaštvo nalazi u civilizaciji mogućnost. U njoj napor postaje čin! A bez svih stvaralačkih sumnji i napora ne bi ni bilo kompleksne širine civilizacije.

Originalnost je uvek muka i napor, često i uzaludnost. Originalnost je onaj životni napor koji čovek čini da nađe funkciju potrebi, da maštom ispuni stvarnost. Originalnost je vavek usamljena, ostvarena, retko priznata — ili ti kasno i sporo prihvaćena. Originalnost je, protivurečno, prihvaćena tek kad postane većina, rutina. Originalnost se, zaista, prihvata tek posve preko rutinskog ponavljanja.

Ne bi bilo suvišno pitanje: Čiji je doprinos veći, ili, ko je neophodniji? — originalno stvaralaštvo ili većina ovladavanja njime, rutina, ponavljanje? Jedno bez drugog je uzaludno; jedno bez drugog suvišno. Ne jedanput se dogodilo da je naslućivanje stvaralaca bilo daleko ispred doba i matematičkih uslova. I ono što je bilo gotovo poznato tako se ponovo otkriva, jer se tek ostvaruje u svome vremenu i sebi odgovarajućim uslovima. Retki su srećni trenutci kada se podudare svi činioci. Izvesno je da se originalnost uvek usvaja s potrebama. Golema je zasuga onog predanog žrečkog stvaralaštva koje ide samo po njemu znanim putevima daleko ispred uslova. Prošlost je oduvek obilovala ovim bogatstvom utopija, raskorakom primene i stvaralačkog napora. Ovaj se raskorak s vremenom, do u naše dane, smanjio, i to je jedno od obeležja naše civilizacije. Interesantno biva danas kako se realizuju vrhunski pronalasci, skoro u samom trenutku nastajanja. Ali ovo je moguće zato što se u to ulazi džinovska sredstva, što nalazi opravdanja i u savremenim političkim prilikama, a potiče i iz pravog otpora-napora čoveka.

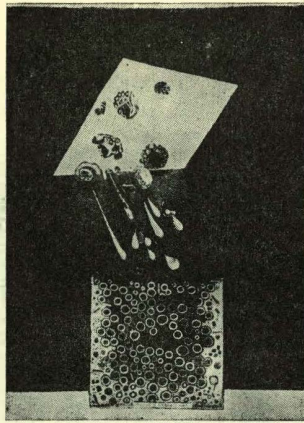
III

Istorija je bitno čovekovo obeležje. No čovek egzistira i ispoljava se u sadašnjosti. Ova sadašnjost je i vrh prošlog i raspon razvoja u pretpostavkama materijalnog posedovanja. Sadašnjost je po činu koji upražnjava i izboru za koji se opredeljuje prožetjavanje budućnosti. Istina, sadašnjost može postojati bez prisutnog poznavanja, ali ne bez podrazumevanja, prisutnosti; ali ne može bez odgovornosti budućnosti. Po ovome, dilema sadašnjosti je uvek na strani budućnosti. U prošlosti samo nalazi podršku za svoju budućnost. Budućnost je izvesna mogućnost koju tek treba odabrati. U tome što se čovek opredeljuje, što može da bira, jeste i najviša ljudska mogućnost i njegova distancnost u odnosu na slepe sile prirode.

Ne sporedna, nego bitna, čovekova sila je poznavanje života, prirode, sveta, sebe. Čoveku je za ovo nužno makar luzično uporište, zamena za istinu — samo bez objašnjenja svoje pozicije u svetu čovek ne može i nije nikad. To je posebno velika čovekova snaga! Neka je u smenjanjuvju preletično, religijsko-mitsko, hipotetično, scjentistično, filozofično ili politično! Često su neke od teza negdašnjih kosmoloških koncepcija postale tokom vremena pomoćne, pa i stvarne činjenice znanja.

Samo saznanje sebe i sveta je neophodnost čoveka. To je instrumentarij čovekove egzistencije u smeru ka esenciji. Samo saznanje se ne može lučiti od aparature kojom se postiže, jer bez nje ne bi bilo ni dotičnog nivoa saznanja. Aparatura na neki način nosi obeležje prethodnog i sadašnjega poznavanja. Tako savremeni instrumentarij postaje deo čoveka i njegovog saznanja. Sadašnjost je u ogromnoj nadmoćnosti pred prošlošću baš u pogledu instrumentarija, po aparaturi, po svemu onome naučno-tehničkom i tehnološkom koje akumulira ljudska svest u vidu snage te služi čoveku u saznanju teorijskom pogledu i u praktičnoj primeni. Ljudska praksa ako ne izražava posve integralnost čoveka (što je trend) izražava njegovu mogućnost, relativnu ostvarenost.

Teorijsko znanje je neophodnost prakse, nikako sebi cilj. Drugo je pitanje kako i zašto teorijsko nije moglo biti uvek i praksa. Ali, teorijski pristupi svetu i čoveku su odlični pokazatelji kompleksnog razvoja društva. Odnos, pak, između teorijskog pogleda i prakse posebno izražava društvenu situaciju.

Gotovo svako teorijsko pristupanje svetu, ako je uostalom i praktično predmetno, ima s početka univerzalno važeće elemente. To je onaj čin, činjenica, koja je u konkretnom sveopšti. To je put, u svakom postupku, činu, događaju, činjenici, predmetu ove naše sadašnjosti, njeno uspinjanje.

Zato nijedna koncepcija koja se bavi razvojem civilizacije ne može i ne sme biti bez sagledavanja odnosa između teorijskog i praktičnog sveta, bez akcentiranja smera

VOJISLAV DUROVIĆ

SVAKA STVAR JE TRENTAK

U pohvalu knjige Alberta Vajsa „Razvitak civilizacije“

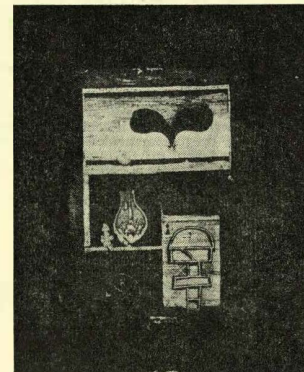
10-44812615

kretanja činjenica prakse, bez uočavanja činilaca koji taj tok uslovljavaju. Svaka činjenica mora imati svoj kontekst i neophodnu reč o kontinuitetu.

IV

Pojam čoveka je identičan pojmu razvoja. Razvoj civilizacije je prema tome istorija čovekovog predmetno-svesnog sveta. To je ovaj svet koji nasledujemo i u kome na ljudski način živimo. Urbani svet je upravo neodvojiv od organizacije društva. Zato je razvoj civilizacije neminovno kompleksan: stalna otvorenost otpor-napor spram prirode i nužna okrenutost spram sebe, društva.

Humanistički je usud ustanovljivanje zasebne čovekove prirode u samoj prirodi. Upravo je nužno uspostavljanje ove druge prirode čoveka koja ga faktički i svakog dana odvaja od njega jučerašnjeg. Ovo odvajanje — „otudjenje“ nastaje na osnovnoj poziciji čoveka: stavljanje sebe u frontalni odnos prema prirodi, pa je svaka nova činjenica, svaka nova stvar, sve urbano bogatstvo samo veća sigurnost čoveka u ovom njegovom istorijsko-kosmičkom pozivu.

V

Kulture izražavaju čoveka u uslovima. Posebne kulture su izrazi osobenih uslova u kojima su se ljudi dotične sredine nalazili. Prema tome, kulturni entiteti nisu nezavisni. Autohtonost kultura označava osobenost doprinosa po uslovima jednog naroda svetskoj istoriji. U dodirivanju, vertikalnom i horizontalnom, kulture se mešaju, pretapaju, utiču jedne na druge, uzimaju i daju. Ali da bi čovek zaista usvojio jedan kulturni entitet mora sebe podići na njegov nivo. Ovo upućuje na činjenicu da ma koliko čovek bio po onome što se vidi, on je i te koliko unutra, u sebi, ono što prima, što doživljava, promišlja i izmišlja.

Često je bila dovoljno jedna varnica iz susjedstva ili iz zapretanog ognjišta neke drvene kulture pa da se razbukti vatra nove kulture. Nikada se ovaj razvoj nije događao u ravnoteži i pravolinijski. Često su naižleg nespojivi, nesrodni faktori izazivali napredak jedne oblasti i potom vežirno celine. Nerazdvojan je međuzavisian odnos svih činilaca.

Ne retko su u kulturnom pogledu igrali vidnu ulogu sasvim prividno njemu suprotni faktori, na primer, ratovi, vojne pohodi. Od kakvog su samo značaja bile seobe naroda, kao i sve potom migracije. Kakve posledice nosi današnja moderna migracija, turizam, putovanja — može se samo naslutiti. Sigurno je njihov značaj viši po doprinosu opšte-kulturnom toku od ekonomskih činilaca kako se ispoljava i pod čijim igom egzistira. Danas prisustvujemo na najneviniji, na tolerantan način, ukrštanju iskustava.

Ova pozicija današnjeg sveta nije samo u odnosu na svoje vreme, ovim je bitno obeležen smer kretanja civilizacije u celini u svome traganju. Prisustvujemo nezadrživo, još dovoljno nenagašenom otvaranju i prikazivanju svih kultura po horizontali i vertikali. Od ištežili civilizacija, pa preko neustanovljenog još kretanja svih varijanti kultura, bilo da su one hebrejsko-grčko-latinsko-hrišćanske, bilo ostrvske, okeanske, azijske, afričke, prisustvujemo jednom nezadrživo, jedinstvenom i raznovrsnom sučeljavanju nacionalnih, slojevitih, osobenih doprinosa svetsko-istorijskom toku. Ovo je trenutak otvorenosti primanja i mogućnosti konstituisanja ovog slojevitog i raznovrsnog svetskog bogatstva. Ovu sadašnjost, ovu otvorenost, hoćemo posebno da naglasimo, omogućio je razvoj materijalnih uslova, razvoj nauka, predmetnog sveta, tehnike, savremene tehnologije i moderne organizacije. Ovdje su čak materijalne činjenice još uvek ispred „ljudskih“.

VI

Čitava dosadašnja istorija je pretpostavka naše sadašnjosti. Sama sadašnjost je potencijalna, negredeljena budućnost.

Proces koji se pred nama odigrava, oko nas, i u nama samima je izuzetan. Mi u njemu učestvujemo, nolens-volens, i odgovorni smo za svaki njegov čin. Reč je o procesu koji je pokrenuo vertikalne istorijske i paralelno svetske činioce, koji dolaze po odredbama svega što je bilo i što jeste. Ovdje sada nema više prednosti po poretku. Ovaj proces prerasta već u naznaka stadij otvorenosti i ulazi u formativni stadij homogenizacije sveg ovog slojevitog i razudenog bogatstva.

Tako se stvara koncepcija svetske kulture“ kao rezultat sveukupne istorije čoveka. Nezamenljivo je onda ovdje svačiji doprinos i „ne samo kao jedan istorijski zbir pojedinačnih kultura“.

U neposredno materijalnom i praktičnom svetu leže elementi ove otvorenosti i homogenizacije. Elementi su savremeni materijalni uslovi koji podrazumevaju naučne, tehničke, privredno-proizvodne, kao i političko-društvene i ostale koncepcijske faktore. U jednom delu sveta, a Oktobrom, započeo je ovaj proces i na planu organizacije društva. Prisutan je po imperativu i logici materijalnih činjenica takode u svim društvima. Možemo ga naznačiti, recimo, samo kako se ispoljava preko masovnih komunikacija, kako uplivno narasta i kako sveobuhvatno zarobljava čak do zabrinjavajućeg brzo. Izgleda da ni organizacija društva ni čovekova konstitucija nisu pripremi dočekali ovaj veliki proces.

Za svakog pojedinca ovaj proces počinje od njega samoga; za svakoga pojedinca „istorija civilizacije počinje od njega samoga“, podrazumevajući činjenicu da čovek „samim rađanjem ulazi u jednu postojeću civilizaciju“. Ovdje je sadašnjost, odavde je dalje njena budućnost.

U jednom trenutku moderna nauka i tehnologija su savladale prostor i vreme. Prihvatamo oblike predmeta iz ko zna kojeg sloja kao podsticajno stvaralačko sadašnjost. Prisustvujemo događajima ma gde se oni dogodili, iako to nismo njihovi akteri, jesmo njihovi saučesnici. Prisustvujemo jednom trenutku u kome tradicionalna konstitucija nije više u mogućnosti da podnese ovo vreme razvoja civilizacije, ovu našu sadašnjost.

Imperativno čovek pozvano mora odgovoriti ovim materijalnim okolnostima koje je, uostalom, sam stvorio. Za ovo je i te kako neophodno da bude pre svega prisutan, da dati prihvatiti, da se prema svome svetu odmeri! Jer, po Blezu Paskalu „opasno (je) da on (čovek) u prevelikoj meri vidi veličinu a da se ne obazire na niskost“.